

ETNIKAILAG VEGYES HÁZASSÁGOK A KÁRPÁTALJAI MAGYAROK KÖRÉBEN

MOLNÁR JÓZSEF

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék, tanszékvezető

Az etnikailag vegyes házasságok gyakoriságának Kárpátalján kedveznek a különböző nemzetiségek együttélése, a közöttük levő mérsékelt szociokulturális távolságok, valamint a tolerancia viszonylag magas foka. A házasságok etnikai heterogenitásának mértéke számos társadalmi hatással bír (így például, a vegyes házasságokat tartják térségünkben az asszimiláció fő színterének), ami aláhúzza a kérdés tanulmányozásának a fontosságát. A tanulmány a magyar–keleti szláv vegyes házasságok gyakoriságát, földrajzi eloszlásának fő sajátosságait, valamint annak a nemzetiségi összetétel által való meghatározottságát mutatja be a 2001-es ukrainjai népszámlálás 2014-ben közzétett 10%-os reprezentatív mintája elemzése alapján.

ABSTRACT

Поширенню міжетнічних шлюбів на Закарпатті сприяє строкатість національного складу його населення, помірні соціокультурні відстані між національностями, а також відносно високий рівень толерантності. Ступінь міжнаціональної шлюбності має різноманітні суспільні наслідки (так, наприклад, міжетнічні шлюби вважаються основними осередками асиміляції в регіоні), чим підкреслюється важливість дослідження проблеми. У статті розглядаються особливості географічного поширення етнічно змішаних шлюбів угорців та східних слов'ян краю, а також залежність частки міжетнічних шлюбів від національного складу населення, на основі опублікованої в 2014 році 10-відсоткової репрезентативної вибірки результатів Всеукраїнського перепису населення 2001 року.

A nemzetiségileg vegyes házasságok egyre elterjedtebbek a világ számos régiójában, és nem kivétel ez alól Kárpátalja sem. Ezek magas arányának kedveznek a különböző nemzetiségek együttélése a megyében, a közöttük levő mérsékelt szociokulturális távolságok, valamint a tolerancia viszonylag magas foka. A házasságok etnikai heterogenitásának mértéke számos társadalmi hatással bír (így például a vegyes házasságokat tartják térségünkben az asszimiláció fő színterének), ami aláhúzza a kérdés tanulmányozásának a fontosságát. A hozzáférhető adatok szűkössége azonban Kárpátalja vonatkozásában mind-azidáig jelentős fékezője volt a tudományos megismerésnek.

A VEGYES HÁZASSÁGOK, AZOK KUTATÁSA TÉRSÉGÜNKBEN

Az etnikailag vegyes házasságok fogalmának értelmezését bonyolítja magának az etnikumnak, vagyis etnikai csoportnak a többféle interpretációja. Térségünkben az önmeghatározásnak az etnikai hovatartozás alapvető kritériumaként való elfogadása dominált és dominál, ám ennek abszolutizálását már a szocialista korszakban is kétségbe vonták egyes szerzők (Kusner (Knisev)) 1951: 68–69.). Maga az etnikai önmeghatározás is egyrészt felfogható olyan jelzőként, amely az egyén meghatározott etnikai csoporthoz való tartozására mutat, másrészt értelmezhető az adott csoporttal való azonosulás folyamatként (Viner 1998: 121.).

Az etnikai identitásnak vannak mind kvantitatív, mind kvalitatív jellemzői, például, néha nemcsak azt nem tudjuk pontosan, hogy „kik a németek”, hanem azt sem, hogy „kik mennyire németek” vagy „miben németek” (Tóth–Vékás 2008: 330.).

Az egyes etnikai közösségek körében jelentős összefüggés van a nemzeti önmeghatározás és a nyelvi önmeghatározás, azaz az anyanyelv között. Ilyenek például térségünkben a magyarok és a környező országok államalkotó népei. Más etnikumok esetében (például, a zsidók vagy a cigányok vonatkozásában) a nemzetiség–anyanyelv korreláció jóval elmosódottabb. Az ukránokra az ország nyugati részén az előbbi, keleten inkább az utóbbi jellemző.

A magyar kategóriához való tartozás egyik legfontosabb kritériuma ugyancsak a szubjektív azonosulás, amely a mindennapokban többnyire egymást kizáró alternatívák közti választásként jelenik meg. Legalább ugyanennyire fontos szerepet játszanak azonban ez esetben is a nyelvi kulturális készségek és gyakorlatok. Megfontolandók az arra vonatkozó érvek, hogy a magyar közösség határainak kijelölésében ennek a szempontnak nagyobb szerepet szánjunk (Kiss 2010: 257.).

Igazodva ahhoz a tudományelméleti alapvetéshez, hogy a fogalmakon nem érdemes vitatkozni, azokat definiálni kell, itt eltekintünk a különböző értelmezések széles körű áttekintésétől. A továbbiakban etnikum, etnikai csoport, vagy etnikai közösség alatt történelmileg kialakult, nyelvi, kulturális sajátosságok alapján elkülönülő, önálló etnikai öntudattal rendelkező embercsoportot értünk. Egyet értünk azokkal a szerzőkkel, akik ezen belül elkülönítik a nemzetet mint a legmagasabb(?) szintű etnikai közösséget, amelynek attribútumai közé tartoznak a felsoroltakon kívül az államszervező törekvések is. Mivel a vizsgálat által elsősorban érintett magyarok és ukránok

megfelelnek mind az etnikum, mind a nemzet nevezett kritériumainak, a továbbiakban szinonimaként használjuk ezeket a fogalmakat.

Ha egy közösséghez tartozó vőlegény ugyanahhoz a közösséghez tartozó menyasszonyt vett feleségül, akkor (nemzetiségileg) homogén házasságot kötött (homogámia, endogámia), ha más nemzetiségű feleséget választott, heterogén házassággkötés (heterogámia, exogámia) jött létre. Az etnikumok közötti házassággkötéseket mint társadalmi folyamatot számszerűsíteni is lehet és érdemes, így az ilyen házassággkötésekre vonatkozó adatokból határozható meg a homogámia, illetve a heterogámia indexe. Ha a szükséges adatok rendelkezésre állnak, ezeket a mutatókat nemcsak is kiszámítják, hiszen más lehet a párválasztásnál az egy-egy nemzetiséghez tartozó vőlegények és menyasszonyok magatartása (Hoóz 2002: 1083.). A vegyes házasságokkal foglalkozó munkák többsége azonban inkább a kvalitatív elemzések módszereit alkalmazza (Noszenko 2015).

Ezeknek az indexeknek nemzetiségenkénti és időbeli alakulása átfogó tájékoztatást nyújthat a vizsgált nemzetiségek közötti viszonyokról, illetve azok változásáról, számszerűsíthető az egyes nemzetiségek közötti rokonszenv foka. Ahol a társadalmi különbségeket kisebbnek érzik, ott magasabb lehet a heterogámia indexe, hiszen a házaspároknak, a kölcsönösség jegyében, kevesebb objektív és szubjektív akadályt kell leküzdeniük, kisebb mértékben kell egymáshoz alkalmazkodniuk, illetve mindezt nem érzik tehernek (Hoóz 2002: 1083.).

A párválasztást befolyásoló tényezőket tipikusan két csoportra osztják a kutatók: a preferenciákra és a lehetőségekre. Így, annak hátterében, hogy etnikai szempontból jellemzően csoporton belül házasodnak az emberek, állhatnak a preferenciák, miképp az is, hogy jellemzően azonos csoporthoz tartozó emberekkel találkoznak (Lőrincz 2014: 48.).

A házasságok nemzeti-etnikai összetételének alakulását tényezőik sokasága formálja: a kisebbségek létszáma, területi elhelyezkedése, képzettsége, társadalmi-gazdasági helyzete, és nem utolsósorban a kulturális közelségük, illetve távolságuk. A családok nemzetiségi összetételét meghatározó tényezők között a legfontosabb az adott nemzetiséghez tartozók területi megoszlása. Ezen belül döntő szerepe a települési aránynak van, mivel a személyes kapcsolatok kialakulásában meghatározó a lakhely azonossága (Tóth-Vékás 2008: 332.; Hoóz 2002: 1084–1085.).

Az exogámia következménye a különböző népcsoportok és kultúrák keveredése, közeledése. Úgy vélik, hogy a nemzetiségileg heterogén házasságok az etnikai-biológiai homogenizáció eszközei és egyidejűleg – a szó tágabb értelmében véve – hozzájárulnak a társadalmi-kulturális különbségek kiegyenlítődéhez (Hoóz 2002: 1083.).

Számolni kell azzal is, hogy a vegyes házasság lehet maga az asszimiláció eszköze, de a más eszközökkel gerjesztett asszimiláció mutatója is. Térségünk kisebbségkutatói a Kárpát-medencében élő határon túli magyarok asszimilációjának legfontosabb színterét a vegyes házasságokban látják, amelyekben magyar anyának az esetek egy részében nem magyar gyereke születik (Mirnics 1997: 22.). A politikusok ehhez a megállapításhoz gyakran társítanak általánosító – céljaiknak megfelelően vagy pozitív, vagy negatív – értékítéletet (Tóth-Vékás 2008: 330.).

Az egykori Szovjetunióban – annak ellenére, hogy problémás volt a vonatkozó statisztikai adatokhoz való hozzáférés – a vegyes házasságokkal foglalkozó szakirodalom elég széles körű volt, bár ezek többnyire országos, illetve nagytérsegi szintű elemzéseket tartalmaztak. Így, Gorenburg (2006: 147.) az 1959-es és 1979-es szovjet népszámlálás statisztikai adatait idézi az etnikailag vegyes házasságok

arányáról a 15 köztársaságban, valamint az ezekben született gyerekek nemzetválasztásáról. Megállapítja ezen mutatók általános emelkedését minden köztársaságban. Kiemeli a vegyes házasságok magas – 1979-ben 20%-ot meghaladó – arányát Lettországon, Ukrajnában, Kazahsztánban, Moldovában és Belorussziában. Az eloszlás elsődleges magyarázatát a lakosság kevert etnikai összetételében látja.

Ualijeva (2008: 370–371.) a vegyes házasságok kazahsztáni arányának az alakulását elemzi az ezredforduló környékén. Konstatálja ezek magas arányát, amit ugyancsak a lakosság kevert etnikai összetételével magyaráz. Ugyanakkor csökkenő tendenciát mutat ki (1989 – 23,9%, 2004 – 18,7%), aminek okát az ország etnikai egységesülésében látja. A vegyes házasságokat Kazahsztánban nemi aszimmetria jellemezte: a kazahok közül a férfiak, az oroszok közül a nők léptek nagyobb arányban ilyen párokba.

Az etnikai heterogámiát illetően a kisebbségi magyar közösségekről jelentősen eltérő a hozzáférhető információ: miközben az erdélyi és a szlovákiai nemzetrészekről az utóbbi évtizedekben megbízható és elég részletes statisztikai adatok és elemzések láttak napvilágot, a vajdaságról valamivel kevesebb, a kárpátaljai magyarokról pedig eddig csak elszórt ismereteink voltak.

A szakirodalom szerint az ezredforduló körüli évtizedekben a szlovákiai és a vajdasági magyarok körében elterjedtebb volt a heterogámia, mint a romániai és kárpátaljai nemzetrészek esetében. Az első két közösségben átlagosan 27% körüli volt a vegyes házasságok aránya a magyarok által kötött házasságokon belül, a felvidéki közösségben 25–30%, a délvidékiben 25–34% között ingadozva. Erdélyben a megfelelő átlag 17–18% körül volt 16–20% közötti terjedelemmel (Mirnics 1997: 26.; Gyurgyík 2004: 100.; Horváth 2004; Gyurgyík et al. 2010: 91–93.; Kiss 2012: 38.).

Vegyes házasságok arányára vonatkozó hivatalos statisztikák Ukrajnában jelenleg nem készülnek, mivel a házasságra lépő felek nemzetiségének a nyilvántartása Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2002. szeptember 12-i 1367. számú rendeletének értelmében megszűnt (zakon.rada.gov.ua, 2002). A 2002 előtti időszak ilyen jellegű statisztikai is csak elvétve voltak nyilvánosságra hozva, és azok csupán nagyon általános adatok közlésére szorítkoztak.

A 2001-es népszámlálás eredményeinek megfelelően, a 151 516 kárpátaljai magyar 79,8%-a, azaz 120 934 fő élt nemzetiségileg homogén háztartásban, míg a fennmaradó 20,2% nemzetiségileg vegyesben (Ukrajna Statisztikai Állami Bizottsága, 2004a). Ez utóbbi, természetesen, nem a vegyes házasságokban élők arányát adja meg, mivel ebben benne vannak azon családok is, ahol nem a házastársak valamelyike, hanem egy másik velük lakó hozzátartozó volt más nemzetiségű.

Jelentősen eltért a vegyes háztartások aránya falu–város viszonylatban. A sokszínűbb etnikai összetétel, valamint a nagyobb fokú társadalmi mobilitás eredményeként a városi magyarság körében Kárpátalján a nemzetiségileg vegyes háztartásban élők aránya 35,1% volt, ami az 53 598 fős nemzetrészből 18 813 lakost jelentett. Falun a megfelelő arány mindössze 12,0%, vagyis a rurális térségek 97 918 magyar lakója közül 11 769 élt vegyes háztartásban.

Az etnikailag vegyes házasságkötések arányára vonatkozóan csupán a múlt század végére vonatkozó fragmentáris adatokat sikerült találni, mivel – ahogy fentebb említettük – azóta a házasságra lépők etnikai hovatartozásának a nyilvántartása Ukrajnában megszűnt. 1996-ban a házasságot kötő kárpátaljai magyar nők 78,0%-a magyar férfival, 17,8% ukránnal, 1,6% oroszsal lépett frigyre. Ugyanakkor a nősülő magyar férfiak 75,7%-a választott magyar nőt, 21,0%-a ukránt, 1,5%-a orosz. Jelentős különbség volt a vegyes házasságok

arányában a falvak és városok között: a 190 magyar férfi közül, aki abban az évben ukrán nőt vett feleségül, 114 volt városi és csupán 76 falusi lakos. Azaz – hasonló házasodási arányokat feltételezve a falusi és a városi népesség körében – a magyar–ukrán vegyes házasságok aránya 1996-ban a városokban 36%-ra, a falvakban 13%-ra becsülhető. Az 1997-es házasodási statisztikák hasonló képet mutattak: a magyar nők körében az etnikailag endogám házasságok aránya 74,6% volt, 21,7%-uk ukrán házastársat, 1,8% orosz választott. Kárpátalján a magyar férfiak 77,2%-a abban az évben magyar nőt vett feleségül, 19,1% – ukránt, 2,3% orosz (Zan 2005: 182–183.). Összességében Kárpátalján az 1996, 1997 és 1999-es években a magyarok 23, 24 és 19%-a kötött vegyes házasságot (Kiss 2012: 38.).

Ennél részletesebb elemzésekre a 2001-es ukrajnai népszámlálás 10%-os mintájának a nyilvánossá tétele előtt nem volt mód.

ADATBÁZIS ÉS MÓDSZEREK

Vizsgálataink adatbázisát a nevezett 2001-es ukrajnai népszámlálás 10%-os reprezentatív mintája alkotta, amely Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálatának köszönhetően 2014 közepén vált elérhetővé a világhálón a Minnesota Egyetem honlapján (Minnesota Population Center, 2014). Az adatbázis járási, illetve megyei alárendeltségű városok szerinti bontásban tartalmazza anonim formában a személyekre vonatkozó adatokat. A minta kiválasztása a családok egyben tartásával történt, így módot ad a családi összetétel különböző sajátosságainak – többek között az etnikailag vegyes házasságok arányának – a vizsgálatára.

Természetesen bizonyos problémák felmerültek az adatbázis alkalmazásakor. Így például az országosan kisebb – ám Kárpátalján esetleg jelentős – arányt képviselő nemzetiségek, illetve nyelveik az „egyéb” kategóriába lettek összevonva. Az összevonás nem tette lehetővé

– többek között – a ruszinok (akik egyébként az ukránoktól elkülönítve kerültek az adatbázisba) és a szlovákok elválasztását. Gondot okozott az is, hogy a házaspárok nem mindig egy háztartásban lettek rögzítve. Ennek hátterében állhatott tényleges ideiglenes különélés (például katonai szolgálat, börtönbüntetés stb.), vagy csupán a hivatalosan nyilvántartott lakcímek, amit az érintettek fenntartottak a census során is.

A munkában heterogámia index alatt az etnikailag vegyes házasságok százalékarányát értjük az adott nemzetiség képviselői részvételével létrejött összes házasságon belül. Analóg módon, a homogámia index az azonos nemzetiségű házaspárok százalékarányát jelenti az adott nemzetiség képviselői részvételével létrejött összes házasságon belül.

Az etnikai heterogámia indexe és a nemzetiségi arányok között jóval szorosabb összefüggést kaphatunk járási szinten, ha a nyers százalékarányok helyett a súlyozott települési arányokat vizsgáljuk. Az emberi kapcsolatok – így a párvasztás – elsődleges színtere ugyanis a lakóhely, a település; egy-egy járás többi helységére azok jóval kevésbé terjednek ki. Adott etnikum súlyozott települési arányát az alábbi képlet szolgáltatta (Tóth–Vékás 2008: 332.):

$$STA = \frac{\sum_{i=1}^n (TA_i \cdot TSz_i)}{\sum_{i=1}^n TSz_i},$$

ahol STA – az adott etnikum súlyozott települési aránya a településnél magasabb szintű közigazgatási egységben, TA_i – az adott etnikum aránya az i -edik településen, TSz_i – az adott etnikum lélekszáma az i -edik településen, n – a települések száma a közigazgatási egységben, $i = 1, 2, \dots, n$.

EREDMÉNYEK

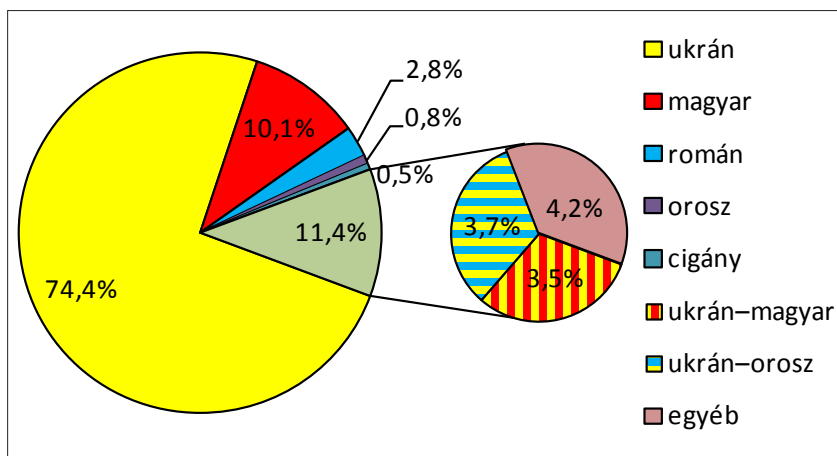
Kezdjük a 2001-es ukrainai népszámlálás 10%-os adatbázisának az elemzését a házaspárok nemzeti megoszlásának megyei szintű

áttekintésével! A lakosság összetételének megfelelően, a többséget a homogám ukrán párok alkották, akik az összes házaspár 74,4%-át tették ki (1. ábra). A magyar párok 10,1, a románok 2,8, az oroszok 0,8 és a cigányok 0,5%-kal követték őket.

Az értékek különböző mértékben tértek el a nagyobb nemzetiségek lakosságon belüli arányától: az ukránok és a magyarok esetében nem sokkal, az oroszok és a cigányok esetében sokkal kisebbek voltak azoknál, és csupán a románok esetében volt nagyobb a nemzetiségileg homogám házaspárok hányada az összes házaspáron belül, mint az összlakosságon belüli arányuk (2. ábra). Az ukrán és a magyar homogám párok aránya a vegyes házasságok elterjedtségének köszönhetően volt alacsonyabb, mint a két nemzetiség összlakosságban képviselt részesedése. A városi szórványban élő oroszok körében különösen magas volt a nemzetiségileg vegyes családot alapítók hányada, ami tükröződik a két rájuk vonatkozó mutató több mint háromszoros különbségében. A románoknál viszont a nagy eltérést (az összlakosság 1,1%-a, szemben a házaspárok 0,5%-ával) inkább a regisztrálatlan élettársi kapcsolatok elterjedtsége és a fiatalok jelentős aránya magyarázhatja. A családcentrikus, jellemzően endogám kárpátaljai román népesség kitért a homogám házasságaik magas, összlakosságbeli hányadukat meghaladó részarányával.

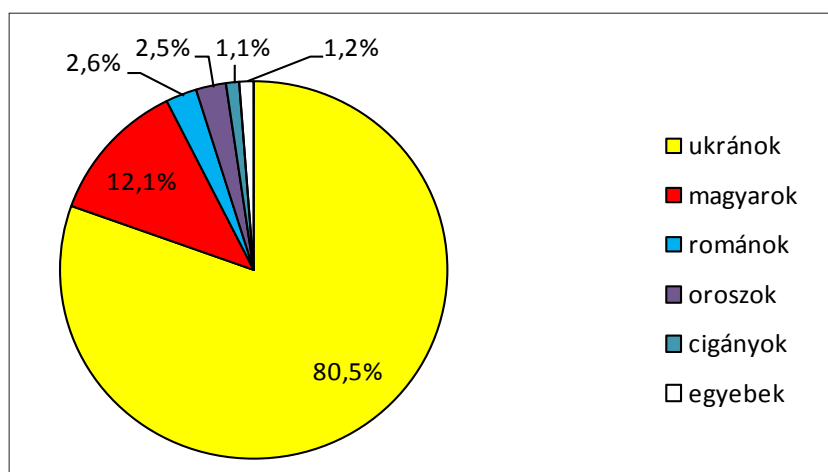
A kárpátaljai férjek és feleségek 11,4%-a a fentieként eltérő kategóriákba tartozó családban élt. Ebben a körben a két legszámosabb csoportot az ukrán–orosz (3,7%) és az ukrán–magyar (3,5%) vegyes házasságok alkották. A fennmaradó, 4%-ot meghaladó szegmens, részben a kisebb nemzetiségek¹ etnikailag homogám családjait, részben a fentebb nevezett két kombinációtól eltérő heterogám házaspárokat foglalja magába.

¹ Elsősorban szlovákok és ruszinok, akiket az adatbázis az ukránoktól elkülönítve ugyan, de nagyvonalúan az „egyéb nemzetiségek” kategóriába összevonva kezel.

1. ábra. A kárpátaljai házaspárok megoszlása a főbb nemzetiségek között a 2001-es népszámlálás eredményei alapján

(adatforrás: Minnesota Population Center, 2014)

2. ábra. Kárpátalja lakosságának nemzetiségi összetétele a 2001-es népszámlálás eredményei alapján

(adatforrás: Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003b)

Lássuk, hogyan oszlottak meg 2001-ben a megyében a házasságban élők a számosabb nemzetiségek és nemek szerint (1. táblázat):

- a magyar férfiak körében nagyobb volt a házasságban élők száma, mint a nőknél, ami azt mutatja, hogy nagyobb számban és arányban éltek vegyes házasságban;
- hasonló helyzet a megye számosabb nemzeti közül a románoknál volt még jellemző, míg az ukránok, az oroszok és a cigányok esetében ennek a fordítottja került a felszínre;
- a magyar nők 80,2%-ának magyar volt a férje, a magyar férfiak 77,8%-ának volt azonos nemzetiségű felesége;
- a magyarok legnagyobb arányban az ukránokkal alkottak vegyes párokat: a nők 11,9, a férfiak 15,2%-ának volt ukrán házastársa.

1. táblázat. A házasságban élők megoszlása nemek és a számosabb nemzetiségek szerint Kárpátalján a 2001-es népszámlálás 10%-os reprezentatív mintája alapján

(adatforrás: Minnesota Population Center, 2014)

	Ukrán nő	Magyar nő	Román nő	Orosz nő	Cigány nő	Egyéb*	Összesen	Magyar nő, %
Ukrán férfi	214 090	4330	300	5790	30	12 530	237 070	11,9
Magyar férfi	5710	29 130	40	560	50	1970	37 460	80,2
Román férfi	300	50	7920	60	0	350	8680	0,1
Orosz férfi	4930	500	0	2270	10	780	8490	1,4
Cigány férfi	40	30	0	10	1550	100	1730	0,1
Egyéb*	15 510	2280	380	1110	200	6040	7430	6,3
Összesen	240 580	36 320	8640	9800	1840	6040	300 860 / 303 220**	100,0
Magyar férfi, %	15,2	77,8	0,1	1,5	0,1	5,3	100,0	

* Az egyéb kategóriába a felsoroltaktól eltérő nemzetiségű házastárssal élők, illetve a házastársuktól külön élők kerültek.

** Az első szám a nős férfiak, a második a férjezett nők száma.

Az etnikailag heterogám házasságok – és ezen belül a magyar érintettségűek – gyakorisága jelentős változékonyságot mutat a megye közigazgatási egységeiben. Átlagon aluli volt az arányuk a magyar párok között a magyar nyelvterület azon három járásában, amelyek nem foglalják magukba a járásközpontokat: a Beregszásziban 2001-ben a magyar részvételű házaspárok 13,2, a Munkácsiban 15,9, az Ungváriban 17,0%-a tartozott a vegyes kategóriába (3. ábra). A magyar nyelvterületet érintő negyedik járás, a Nagyszőlősi esetében ez az arány jóval magasabb (26,6%) volt, ami egyrészt az ide tartozó járásközpontnak, másrészt a vegyes etnikumú települések jelentős arányának tudható be.

A négy megyei alárendeltségű városban² a vegyes házasságok aránya a magyarok körében jóval nagyobbak adódott – Ungváron 74,0,

² Az ötödik – Csap – a 2001-es népszámlálás idején még nem rendelkezett ezzel a státusszal, az Ungvári járás része volt, így nincs elkülönítve az adatbázisban.

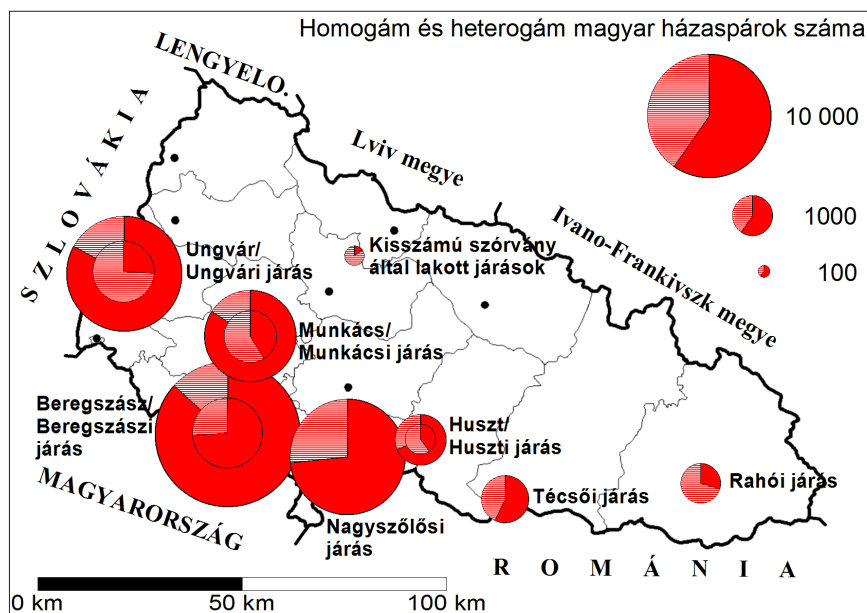
Husztón 59,7, Munkácsón 58,6, Beregszászban 26,1%-nak –, ami összhangban volt azok nemzetiségi összetételével. Az első három városban a magyarok szórányszámában vannak (arányuk az össznépeességben 2001-ben jóval 10% alatti volt), így természetes, hogy a párvalasztásnál nagyobb eséllyel jöttek számításba más nemzetek képviselői, jellemzően ukránok és oroszok. Beregszászban a lakosság közel fele magyar volt, ami tükröződik a vegyes párok alacsonyabb arányában is.

A Felső-Tisza-vidék három járásában a magyarok heterogámia indexe a folyó mentén felfelé haladva emelkedett, párhuzamosan a magyarok települési arányának a csökkenésével. A Huszti járásban, ahol 2001-ben nemzetünk képviselőinek zöme egy településen élt (Visken, ahol a lakosság kb. 45%-át képviselték³), 2001-ben 31,2% volt a vegyes házasságok aránya. A Técsőiben ennek értéke 43,0%-ra nőtt, amit a magyarok arányának 25% alatti értéke indokolt a két általuk is jelentős számban lakott településen – Técsőn és Aknaszlatinán. A Rahói járás a településein 10% körüli,

³ A települési bontású kárpátaljai nemzetiségi adatokat lásd, például: Molnár, Molnár D., 2005: 82–85. o.

illetve az alatti arányt képviselő szórványmagyarságnak ad otthont, akik között a családok 70,4%-a etnikailag heterogám volt. Végül, a csupán kisszámú szórvány magyar népességgel rendelkező járásokban (Nagybereznai, Perecsenyi, Volóci, Szolyvai, Ökörmezői, Ilosvai) élő legalább részben magyar családok körében ez az arány 84,6%-ot tett ki.

adatok némileg elmosás az. A vizsgálati módszereknél ismertetett képlettel számított súlyozott települési arányok sokkal jobb korrelációt mutatnak a vegyes házasságok arányával, mint a nyers járási részarányok (4. ábra). Az összefüggés szemmel láthatóan nem lineáris, inkább a logaritmikussal, illetve a gyökös (0–1 közötti kitevőjű hatványos) görbe tűnik

3. ábra. A homogám, illetve heterogám magyar házaspárok eloszlása Kárpátalja közigazgatási egységeiben a 2001-es népszámlálás eredményei alapján. (A körök mérete arányos az érintett családok számával, a vegyes házasságok arányát a vízszintesen csíkozott körkik mutatja. Az egymásba rajzolt körök esetén a belső a megfelelő megyei alárendeltségű város, a külső ív a járás adatait jeleníti meg)

(adatforrás: Minnesota Population Center, 2014)

A vegyes házasságok arányát közismerten jelentős mértékben meghatározzák a nemzeti-összetétel mutatói: fordított arányosság áll fenn egy adott etnikum össznépességen belüli aránya, valamint az illető nemzetiség etnikai heterogámia indexe között. Ezt Horváth (2004) erdélyi adatokkal szemlélteti: a vegyes házasságok aránya az ezredfordulón a 84,6%-ban magyarok lakta Hargita megyei 6,4% és a Krassó-Szörényben regisztrált 86,8% között változott (itt a lakosság 1,7%-a volt magyar).

Ez az összefüggés Kárpátalja magyar lakosságára is érvényes (2. táblázat), bár a járási

jobban illeszthetőnek. Ezt a hatványos regressziós egyenlet által szolgáltatott értékek és a valódi népszámlálási adatok közötti szoros kapcsolatot alátámasztó egyhez közelítő korrelációs és determinációs együtthatók is alátámasztják ($R = 0,969$, $R^2 = 0,939$). A determinációs együttható azt mutatja, hogy a vegyes házasságok arányának a változékonyságát a kárpátaljai magyarok körében járási szinten a magyarok súlyozott települési aránya 94%-ban, azaz döntő mértékben meghatározza.

A szoros összefüggés a regressziós egyenlet használhatóságát támasztja alá az etnikai

homogámia index becslésére nemcsak járási szinten a magyarok súlyozott települési arányának alapján, de akár települési szinten is a települési nemzetiségi arányok ismeretében. A kárpátaljai magyarságra kapott összefüggés:

$$EHI_T = 15,22 \cdot (MA_T)^{0,395},$$

ahol EHI_T – a magyarok etnikai homogámia indexe T kárpátaljai településen, MA_T – a magyarok összlakosságon belüli százalékaránya T kárpátaljai településen.

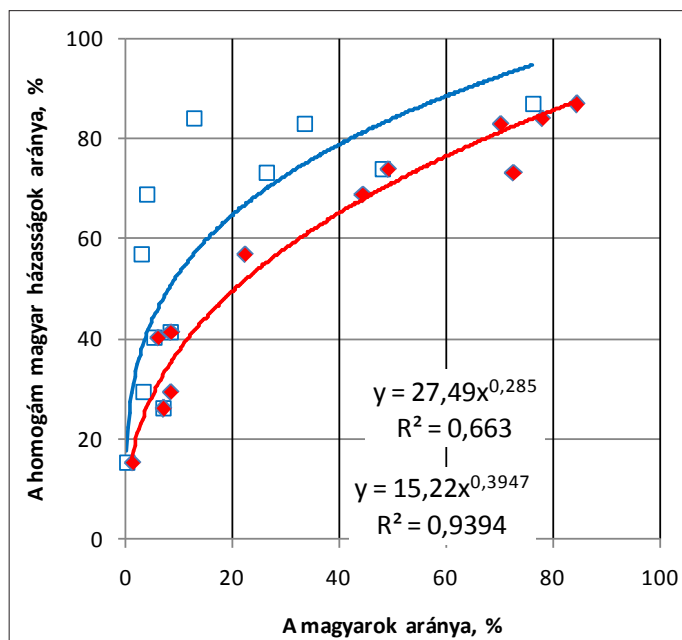
A vegyes házasságban élő magyarok aránya, természetesen, kisebb a heterogámia indexnél, hisz míg egy homogám magyar párra két házasságban élő magyar jut, addig egy heterogámra csupán egy. Így, 2001-ben a kárpátaljai magyar

házasok 16%-a élt vegyes házasságban, miközben a vegyes házasságok aránya a magyar részvételű frigyeken belül megközelítette a 28%-ot (2. táblázat). A Beregszászi, Munkácsi és Ungvári járásokban a magyar–keleti szláv vegyes házasságban élő házaspárok aránya a legutóbbi népszámlálás adatai szerint nem érte el a 10%-ot. Beregszász városban és a Nagyszőlősi járásban 15% körüli volt az érték, a vegyesen lakott nyelvszigeteket magába foglaló Huszti és Técsői járásokban pedig megfelelően 18,5 és 27,4%. A kisebb-nagyobb lélekszámú magyar szórványok által lakott közigazgatási egységekben – így a két nagyvárosban, Ungváron és Munkácson is – a házaspárok csupán közel fele, vagy annál is kisebb aránya élt azonos nemzetiségű társal.

2. táblázat. A nemzetiségi összetétel (a 2001-es ukrainai népszámlálás adatai alapján, adatforrás: Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003a), **valamint a magyarok etnikai heterogámiajában néhány mutatója** (a 2001-es népszámlálás 10%-os reprezentatív mintája alapján, adatforrás: Minnesota Population Center, 2014)
Kárpátalja közigazgatási egységeiben

Közigazgatási egység	Az adott nemzetiség aránya, %			A magyarok átlagos települési aránya, %	Magyar homogám párok aránya, %	Magyar-keleti szláv párok aránya, %	Magyar-keleti szláv vegyes házasságban élők aránya, %
	magyar	ukrán	orosz				
Beregszász város	48,1	38,9	5,4	49,0	73,9	26,1	15,0
Huszt város	5,4	89,3	3,7	5,9	40,3	59,7	42,5
Munkács város	8,5	77,1	9,0	8,5	41,4	58,6	41,5
Ungvár város	6,9	77,8	9,6	6,9	26,0	74,0	58,7
Beregszászi járás	76,1	18,8	0,7	84,2	86,8	13,2	7,1
Huszti járás	3,9	95,0	0,9	44,4	68,8	31,2	18,5
Ilosvai járás	0,1	98,6	0,6	0,3	33,3	66,7	50,0
Munkácsi járás	12,7	84,0	0,7	77,9	84,1	15,9	8,7
Nagybereznai járás	0,1	96,3	0,7	0,2	0,0	100,0	100,0
Nagyszőlősi járás	26,2	71,4	1,2	72,6	73,4	26,6	15,4
Ökörmezői járás	0,0	99,1	0,5	0,1	0,0	100,0	100,0
Percsenyi járás	0,2	96,3	1,3	0,5	0,0	100,0	100,0
Rahói járás	3,2	83,8	0,8	8,3	29,6	70,4	54,3
Szolyvai járás	0,7	94,5	1,5	1,8	11,1	88,9	80,0
Técsői járás	2,9	83,2	1,0	22,3	57,0	43,0	27,4
Ungvári járás	33,4	58,4	2,0	70,1	83,0	17,0	9,3
Volóci járás	0,1	98,8	0,6	0,3	50,0	50,0	33,3
Kisszámú szórvány*	0,2	97,5	0,8	1,2	15,4	84,6	73,3
Kárpátalja	12,1	80,5	2,5	62,8	72,4	27,6	16,0

*Az Ilosvai, Nagybereznai, Ökörmezői, Percsenyi, Szolyvai és Volóci járások együtt.

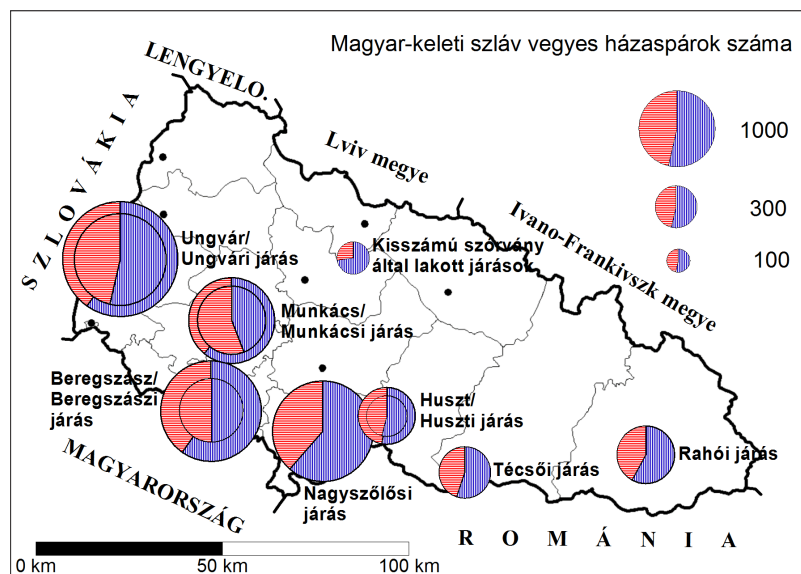
4. ábra. A homogám magyar házasságok arányának függése a magyarok arányától (üres négyzetek; a kék vonal a két adatsor regressziós hatványgörbéje, a felső egyenlet a két adatsor hatványos regressziós egyenlete a determinációs együtthatóval (R^2)), **illetve a magyar népesség súlyozott települési arányától a közigazgatási egységekben** (piros élére állított négyzetek; a piros vonal a két adatsor regressziós hatványgörbéje, az alsó egyenlet a két adatsor hatványos regressziós egyenlete a determinációs együtthatóval (R^2)). A kisszámú szóránymagyarország által lakott hat járás (Ilosvai, Nagybereznai, Ökörmezői, Percsenyi, Szolyvai és Volóci) adatai összevonva kerültek az ábrára

(adatforrás: Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003a, Minnesota Population Center, 2014)

Mit mutat a vegyes házasságban élő magyarok nemi megoszlása? Általános tapasztalat, hogy az etnikai heterogámiára való hajlandóság nem egyforma a két nem viszonylatában. Ennek számos, a hagyományokban és a vallásokban gyökerező oka lehet. Ezenkívül, szociológiai vizsgálatok kimutatták, hogy a nők körében jellemzőbb az ún. „felfelé” való házasodás, azaz társadalmilag magasabb pozícióban lévő pár keresése (Hoóz 2002: 1087–1088.). Ennek következtében, a kisebbségi népcsoportok esetében gyakoribb a nők többségi (és így sok esetben kedvezőbb társadalmi pozícióban levő) irányú párválasztása, mint a férfiaké (Mirnics 1997: 25., 27.; Ualijeva 2008: 373–374.).

A 2001-es ukrainai népszámlálás 10%-os mintáját elemezve viszont a fentebb vázoltakkal

ellentétes kép bontakozott ki: a vegyes házasságban élő kárpátaljai magyarok körében a férfi–nő arány 56,5% volt a 43,5%-hoz. Ami a nemi arány földrajzi sajátosságait illeti, viszonylag egységes, 60% körüli férfi arányt találunk a magyar nyelvterület négy járásában, az Ungváriban, a Munkácsiban, a Beregszásziban és a Nagyszőlősisben (5. ábra). A megyei alárendeltségű városok heterogám házasságain belül a magyarok nemi aránya kiegyenlítettebb, sőt a munkácsi magyarok közül a szebbik nem képviselői nagyobb arányban élnek ilyenben (55,9%-ban). A Felső-Tisza-vidék három járásában a megyei átlaghoz közeli (52,9–58,0%) volt a férfitöbbség a vegyes házasságok magyar résztvevői körében; meglepően magasnak (72,7%) bizonyult viszont a mutató a kisszámú szóránymagyarország által lakott hat járásban.

5. ábra. A magyar fél nemi összetétele a magyar–keleti szláv vegyes házaspárokban Kárpátalja közigazgatási egységeiben a 2001-es népszámlálás eredményei alapján.

(A körök mérete arányos az érintett családok számával, a magyar férfiak arányát a kékkel függőlegesen, a nőket a pirossal vízszintesen csíkozott körcikkek mutatják. Az egymásba rajzolt körök esetén a belső a megfelelő megyei alárendeltségű város, a külső ív a járás adatait jeleníti meg.)

(adatforrás: Minnesota Population Center, 2014)

ÖSSZEFOGLALÁS

Összegezve megállapítást nyert, hogy

- 2001-ben a kárpátaljai házas magyarok 16,0%-a élt keleti szláv (ukrán, orosz) házas-társal, azaz a magyar részvételű házasságok 27,6%-a volt nemzetiségileg vegyes;
- az etnikai homogámia mértéke szoros összefüggést mutatott a magyarok súlyozott települési arányával a közigazgatási

egységben belül: ez utóbbi mutató a homogámia index járási változékonyságát 94%-ban magyarázta;

- Kárpátalján a magyar–keleti szláv vegyes házasságok többségében – 56,5%-ában – 2001-ben a férfi volt magyar.

A kutatások továbbvitelét jelentheti egyrészt a leírt sajátosságok okainak a feltárása, másrészt a vegyes házasságok gyerekei nyelvi-etnikai attitűdjeinek a vizsgálata.

IRODALOMJEGYZÉK

- GORENBURG, DMITRY 2006: Rethinking Interethnic Marriage in the Soviet Union. In: *Post-Soviet Affairs*, 2006, 22, 2. 145–165. p.
- GYURGYÍK LÁSZLÓ 2004: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- GYURGYÍK LÁSZLÓ, HORVÁTH ISTVÁN, KISS TAMÁS 2010: Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In: *Határon túli magyarság a XXI. században* (szerk.: Bitskey Botond). Budapest, KEH. 69–123. p.
- HOÓZ ISTVÁN 2002: A nyelvi asszimiláció és a házasságkötés. In: *Statisztikai Szemle*, 2002/12. 1082–1096. p.
- HORVÁTH ISTVÁN 2004: Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992–2002. In: *Népességügyi folyamatok az ezredfordulón Erdélyben* (szerk.: Kiss Tamás). Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó. 235–256. p.

- Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003a: Adattár.
- Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal (Закарпатське обласне управління статистики), 2003b: Національний склад населення та його мовні ознаки. Статистичний бюлетень. Ужгород.
- KISS TAMÁS 2012: Demográfiai körkép. A kisebbségi magyar közösségek demográfiai helyzete a Kárpát-medencében. In: *Educatio*, 2012/1. 24–48. p.
- KUSNER (КНИСЕВ), PAVEL (КУШНЕР (КНЫШЕВ) П. И.) 1951: Этнические территории и этнические границы. Москва, Изд. Академии наук СССР.
- LŐRINCZ LÁSZLÓ 2014: A magyar középiskolások párválasztási preferenciái: a roma-nem roma heterogenitás hatása. In: *Szociológiai Szemle*, 24(2). 47–64. p.
- Minnesota Population Center 2014: Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 6.3 [Machine-readable database]. Minneapolis, University of Minnesota. international.ipums.org
- MIRNICS KÁROLY 1997: A délvidéki magyarság asszimilációjának anatómiája. In: *ITT-OTT*, 30. évf., 2. (129.) szám. Ada (Oh, USA), Magyar Baráti Közösség. 21–35. p.
- MOLNÁR JÓZSEF, MOLNÁR D. ISTVÁN 2005: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa.
- NOSZENKO, JELENA (НОСЕНКО, ЕЛЕНА) 2015 (letöltés éve): Этническая идентичность в смешанных браках. http://world.lib.ru/k/kim_german_nikolaewich/5030-2.shtml
- TÓTH ÁGNES, VÉKÁS JÁNOS 2008: Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. In: *Demográfia*, 2008, 51. évf. 4. szám. 329–355. p.
- УАЛЛIEВА, Sz. K. (УАЛИЕВА, С. К.) 2008: Межэтнические браки в Казахстане и дети. In: Этнодемографические процессы в Казахстане и сопредельных территориях: Сборник научных трудов IX Международной научно-практической конференции 16–17 мая 2008 г., г. Усть-Каменогорск. 370–379. p. demoscope.ru/weekly/2011/0451/analit04.php
- Ukrajna Állami Statisztikai Bizottsága (Державний комітет статистики України) 2004: Домогосподарства України. Домогосподарства за розміром та характеристикою членів домогосподарств – за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року (за ред. О. Г. Осауленка). Київ.
- VINER, BORISZ (ВИНЕР, Б. Е.) 1998: К построению качественной регрессионной модели этнической идентичности. In: Журнал социологии и социальной антропологии, 1998, том I, выпуск 3. 121–142. p.
- ZAN, МИХАЙЛО (ЗАН, МИХАЙЛО) 2005: Міжетнічні шлюби як індикатор етнодемографічних процесів на Закарпатті 90-х рр. XX ст. In: Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія, Вип. 13. Ужгород. 180–185. p.
- <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1367-2002-%EF>, 2002.